

2023-10-31

Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Sofia Hylander
070-562 13 75
sofia.hylander@tco.se

TCO:s inspel till forsknings-och innovationspropositionen

U2023/01467

TCO har inbjudits att inför den kommande forsknings- och innovationspolitiska propositionen komma med inspel och synpunkter på regeringens forsknings- och innovationspolitik. Nedan redovisas inledningsvis TCO:s övergripande synpunkter på forskningspolitikens inriktning. Därefter följer TCO:s synpunkter förslag inom ett antal prioriterade områden.

TCO:s övergripande synpunkter

TCO:s tolv medlemsförbund organiserar arbetstagare inom bland annat vård, medier, statlig sektor, privat tjänstesektor och industri; områden där verksamhetsnära forskning och innovation blir allt viktigare och förväntas ge stor utväxling i form av ökad kvalitet och produktivitet. Som framhållits i inspel till tidigare forskningspolitiska propositioner har TCO därmed alltid varit en stark förespråkare för satsningar på högre utbildning, forskning och innovation. TCO delar bilden att forskning och utbildning av hög kvalitet är helt avgörande för Sveriges utveckling och välbefinnande – att forskningsinvesteringar utgör grunden för vårt lands fortsatta innovations- och konkurrenskraft.

En självklar utgångspunkt för TCO är att forskningspolitiken präglas av långsiktighet och stabilitet samt att systemet för anslagsfördelning är robust, transparent och förutsägbart. Kvalitet i utbildning och forskning bör ligga till grund för resurstilldelningen och metoder, kriterier och beräkningsgrunder för kvalitetsmått bör vara tydliga och ha hög legitimitet. Forskningens frihet och oberoende från såväl politisk styrning som kommersiella intressen är också en grundläggande princip som ständigt bör värnas.

Sökandet efter ny kunskap har inte bara ett egenvärde i form av ett mänskligt behov och drivkraft. Kunskapsutveckling utifrån vetenskapliga metoder och kriterier är också ett viktigt inslag i en demokratisk samhällsutveckling, inte minst gäller det forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. Det finns starka samband mellan

utbildningsnivå och faktorer som samhällsengagemang, miljö- och klimatmedvetenhet och hälsa.

Sist, men inte minst, har TCO som centralorganisation för tjänstemannarörelsen också fackliga perspektiv på forsknings- och innovationspolitiken. Goda villkor för doktorander, forskare och annan personal i de sektorer där forskning bedrivs är dels av stor betydelse för individernas trygghet och yrkesutövning, dels viktiga förutsättningar för att Sverige ska kunna bedriva framstående forskning och locka duktiga forskare och innovatörer även i framtiden.

Nedan följer TCO:s kortfattade synpunkter och förslag på forsknings- och innovationspolitiken:

1. En långsiktig och kvalitetsdriven forskningspolitik som tar avstamp i breda samhällsutmaningar

En viktig utgångspunkt för TCO är att forskningspolitiken präglas av långsiktighet och stabilitet vilket underlättas av såväl bred politisk samsyn som ett långt tidsperspektiv. TCO har tidigare välkomnat de längre tidshorisonterna inom forskningspolitiken och vill betona vikten av att de tioåriga perspektiven bibehålls. Sverige har – och bör ha – ambitiösa forsknings- och innovationspolitiska mål som inte är betjänta av ryckighet eller tvära kast.

Forskningspolitiken måste också säkerställa att systemet för anslagsfördelning är robust, transparent och förutsägbart. Kvalitet i utbildning och forskning bör ligga till grund för resurstilldelningen och metoder, kriterier och beräkningsgrunder för kvalitetsmått bör vara tydliga och ha hög legitimitet. Inom ramen för kvalitet bör även graden av samverkan samt forskningens impact/påverkan på samhällsutvecklingen ingå som parametrar i resurstilldelningen.

Den grundläggande principen om forskningens frihet – forskning som står oberoende från såväl politisk styrning som kommersiella intressen – bör ständigt värnas.

TCO har historiskt avhållit sig från att lämna detaljerade synpunkter på vilka specifika forskningsområden som bör prioriteras men välkomnade att resurserna i forskningspropositionen 2020 riktades mot fem breda och ämnesövergripande samhällsutmaningar: Klimat och miljö, Hälsa och välfärd, Digitalisering, Kompetensförsörjning och arbetsliv samt Demokratiskt och starkt samhälle.

TCO bedömer att ovanstående utmaningar är högst relevanta även idag och ser gärna att forskningsresurserna även fortsättningsvis tar sikte mot breda och aktuella samhällsutmaningar.

Inom området kompetensförsörjning och arbetsliv vill dock TCO särskilt betona arbetslivsforskningens samhällsliga betydelse – inte minst i ljuset av den kompetensförsörjningsutmaning vi står inför och förväntningarna om ett längre arbetsliv:

Arbetslivsforskning i bred bemärkelse – som innefattar både arbetsorganisation, arbetsmiljö, ledarskap och arbetshälsa – är idag spridd på olika lärosäten och inom olika discipliner. Om Sverige ska ha möjlighet att återta sin ledande position inom arbetslivsforskningen krävs resursförstärkning samt ett stärkt samarbete mellan de organisationer som bedriver forskningen, exempelvis genom en nationell forskarskola samt utlysningar som premierar samarbeten mellan olika lärosäten.

Idag är arbetsmarknadens parter, genom AFA-försäkring, Sveriges största finansär av arbetsmiljöforskning och parterna finansierar därutöver kunskapsspridning genom organisationerna Prevent och Suntarbetsliv. Som jämförelse satsar AFA 150 miljoner kronor årligen på forskning och utveckling enbart kring arbetsmiljö. TCO anser att det utöver parternas insatser krävs en förstärkt långsiktig statlig finansiering av forskning kring just arbetsliv och arbetsmiljö.

TCO vill se:

- En långsiktig forskningspolitik där resurstilldelningen utgår från tydliga och transparenta kvalitetskriterier. Kvalitet bör även innefatta parametrar som graden av samverkan och forskningens impact.
- En forskningspolitik som värnar forskningens frihet och oberoende från politisk styrning och kommersiella intressen.
- En forskningspolitik som tar sikte mot breda ämnesövergripande samhällsutmaningar där arbetslivsforskningen utgör ett prioriterat område.

2. Höjda basanslag – för ökad kvalitet och attraktiva villkor för doktorander och forskare

Drygt 40 procent (43,5 procent 2022) av lärosätenas intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå utgörs av direkta anslag, så kallade basanslag. Basanslagens andel av de totala forskningsintäkterna har minskat successivt under senaste decennier.¹ Samtidigt är basanslagen helt avgörande för lärosätenas möjligheter att bygga upp starka forskningsmiljöer och säkerställa en utbildning på grundnivå och avancerad nivå med stark

¹ UKÄ, Universitet och högskolor Årsrapport 2023

forskningsanknytning. Det sistnämnda – att det finns en stark koppling mellan utbildning och forskning – utgör en grundförutsättning för högre utbildning och är helt avgörande för utbildningens kvalitet.

Utbyggnad av utbildningar behöver följas av ökade forskningsanslag, utöver den grundläggande beräkning som gjordes i den senaste propositionen. Detta för att medlen inte är tillräckliga för att finansiera rekryterad personals inslag av forskning i tjänsten. Utökade utbildningsuppdrag tvingar annars i praktiken lärosäten att skära på andra områden för att möta forskningsinsatserna inom de utbildningsområden som ökar. Därmed minskar lärosätenas eget mandat att styra forskningen till de bäst lämpade områdena samtidigt som utbildningens forskningsanknytning tenderar att minska generellt.

Basanslagen ligger också till grund för lärosätenas möjligheter att erbjuda doktorander och forskande personal trygga och attraktiva arbetsvillkor. Goda villkor och tydliga karriärvägar för doktorander, forskare och annan personal i de sektorer där forskning bedrivs är inte endast av stor betydelse för individernas trygghet och yrkesutövning. Det är också en förutsättning för att Sverige ska kunna bedriva framstående forskning och kunna rekrytera och behålla framstående forskare.

Höjda basanslag ökar lärosätenas möjligheter att utveckla sitt arbetsgivaransvar och strategiska arbete för ökad attraktivitet - bland annat genom fler tillsvidareanställningar och tydligare karriärvägar. Andelen visstidsanställda bland forskande och undervisande personal har visserligen minskat successivt men uppgick trots detta till 27 procent 2022. Det är fortfarande en alltför hög andel.

TCO vill också framhålla att trygga villkor under och efter doktorandtiden kan attrahera delvis nya grupper av studenter till forskarutbildningen. Därmed ökar chansen att de mest lämpade söker sig till och antas till forskarutbildning och vågar satsa på en akademisk karriär, oavsett bakgrund och ekonomiska förutsättningar. Ur ett kompetensförsörjningsperspektiv vill TCO också påminna om den förändrade migrationslagstiftningens effekter på utländska doktoranders och unga forskares möjligheter att få stanna i Sverige efter avslutad forskarutbildning.

TCO vill se:

- Ökad andel basanslag i förhållande till totala forskningsintäkter. Höjda basanslag ger lärosäten reella möjligheter att både säkerställa grundutbildningar med stark

forskningsanknytning och erbjuda den forskande personalen trygga och attraktiva anställningsvillkor.

- Att utökade utbildningsuppdrag åtföljs av tillräckliga forskningsmedel som säkerställer utbildningens forskningsanknytning och kvalitet.
- Att föregående propositions målsättning om att minska andelen visstidsanställningar inom högskolan bibehålls och följs upp.

3. Excellenta forskningsmiljöer i hela landet

Sveriges forskningsresurser är idag starkt koncentrerade till de gamla universiteten vilket innebär att nyare lärosäten – som ofta bedriver värdefull forskning av stor betydelse och i nära samverkan med näringslivet – har sämre förutsättningar att bygga kompletta akademiska miljöer för utbildning och forskning.

Vad gäller fördelningen av forskningsresurser vill TCO därmed varna för riskerna med en alltför snäv tolkning av begreppet excellens. Om excellens i hög grad likställs med bredd och redan uppnådd forskningsvolym riskerar de skevheter i tilldelningen av forskningsmedel som redan finns att bestå eller förstärkas.

Bilden av att forskningsmedlen i Sverige redan är allt för utspridda är i grunden felaktig. Fyra lärosäten mottar ungefär hälften av all den statliga forskningsfinansieringen, och enbart Karolinska Institutet har mer forskningsmedel än de 28 lärosäten som har minst.²

Mot denna bakgrund anser TCO att samtliga lärosäten bör ges rimliga förutsättningar att bygga starka och profilerade forskningsmiljöer samt bedriva högre utbildning på vetenskaplig grund. Det finns ett stort värde i att det finns såväl högre utbildning med stark forskningsanknytning som excellenta och profilerade forskningsmiljöer i hela landet. Därmed inte sagt att alla lärosäten behöver excellent forskning inom alla områden.

God samverkan mellan forskning, samhälle och näringsliv är avgörande för innovation och konkurrenskraft. Samarbetet inom forskningen fungerar relativt väl, men det behöver i högre grad smitta av sig på utbildningen, exempelvis genom mer samnyttjande av kompetens. Därmed bör forskningsfinansieringen och utbildningssystemet i högre grad stödja och främja specialisering och samarbete.

Ett bra exempel på god samverkan mellan lärosäten och näringsliv kring avancerad utbildning och kompetensutveckling av

² Lärosäten och forskningsfinansiärer Mikael Börjesson, Statsvetenskaplig tidskrift Nr 1 2022

yrkesverksamma är KK-stiftelsen program Expertkompetens. En liknande modell bör övervägas även för statliga insatser med fokus på offentlig sektor.

TCO vill se:

- Tydliga uppdrag och rimliga förutsättningar för samtliga lärosäten att bygga profilerade forskningsmiljöer och utbildningar med god forskningsanknytning.
- Ökat samarbete kring specialisering av både forskning och utbildning i syfte att dels främja excellens, dels ge studerande bästa möjliga tillgång till den senaste och bästa forskningen.
- Stärkt samproduktion mellan lärosäten och näringsliv, offentlig sektor och civilsamhället. Bland annat med en nationell finansieringsmodell likt KK-stiftelsens Expertkompetens, men med fokus på offentlig sektor.

4. Ett utvecklat utbildningsutbud för livslångt lärande

Mot bakgrund av den kompetensutmaning vi står inför kopplat till bland annat klimatomställning och digitalisering vill TCO även i detta sammanhang poängtera universitet och högskolors centrala roll i det livslånga lärandet. Vi vet att en välutbildad befolkning stärker tillväxt och konkurrenskraft, ökar social rörlighet och underlättar omställning. Återkommande undersökningar – nu senast IVA:s forskningsbarometer – pekar också på att tillgången på kompetens är den viktigaste faktorn för forskning och utveckling. Till det kan läggas argumentet att forskning – för att få största möjliga impact – förutsätter välutbildade mottagare i såväl näringsliv som offentliga verksamheter.

Långsiktiga satsningar på samhällets kunskapsuppbyggnad, innovationskraft och utbildningsnivå är dessutom gynnsamt för individers omställningsförmåga och därmed deras trygghet och ställning på arbetsmarknaden. Tryggheten ligger inte primärt i det jobb man har, utan i de jobb man kan få. Ur det perspektivet är kunskapsinvesteringar och innovationer avgörande, både för att skapa nya och mer kvalificerade jobb och för att människor ska kunna skaffa sig de kunskaper och färdigheter som behövs för en kunskapsbaserad omställning.

Mot denna bakgrund är bättre möjligheter till utbildning, omställning och vidareutbildning genom hela arbetslivet fortsatt en av TCO:s viktigaste frågor. Men vi ser också att en arbetsmarknad i snabb förändring i kombination med omställningsstudiestödet kommer att ställa helt nya krav på utbildningsutbudet inom framför

allt högre utbildning. Universitet och högskolor måste därmed ges tydliga uppdrag att utveckla utbildningsutbudet för yrkesverksamma.

TCO vill se:

- Att universitet och högskolor får tydliga uppdrag att utveckla utbildningsutbudet för yrkesverksamma på grundläggande nivå, avancerad nivå och forskarutbildningsnivå. Detta blir än viktigare när omställningsstudiestödet ökar efterfrågan på vidareutbildning.
- Att det avsätts utvecklingsmedel för att ta fram nya utbildningar och utbildningskoncept kopplat till livslångt lärande och vidareutbildning av yrkesverksamma.
- Att det skapas ytterligare incitament för samverkan mellan lärosäten och åtgärder som öppnar upp och synliggör kurser och utbildningsmoment som idag finns inlåsta i program.

Therese Svanström
Ordförande

Sofia Hylander
Utredare